

HİKMET BAYUR'UN NAZARINDAN KEMALİZM

İsmail ÇAKMAK¹

Hamit PEHLİVANLI²

Öz

Kemalizm, Mustafa Kemal'in görüşlerinden ve uygulamalarından meydana gelmiş fikrî bir akımdır. 1930'ların başlarında da bu akımın tanımı genişmiş ve yetkinleşmeye başlamıştır. Kemalizm'den önce "Kemalist" tabiri de Mustafa Kemal'in çevresini belirleyen bir tanımlama olmuştur. Bazı kaynaklar da Millî Mücadele hareketini "Kemalist bir hareket" olarak adlandırmıştır. Biri "ideolojik bir kimlik" üzerine inşa edilirken diğeri, daha çok şahıs etrafında halkalan bir "çevre" görünümündedir. Neticede her ikisinin merkezinde de "Mustafa Kemal" vardır. Kemalizm, tarihsel bir zeminde Mustafa Kemal'in düşüncelerine bir "bağlılık" olarak belirmiştir. Mustafa Kemal'in düşüncelerine yakın duran çevre de zaman içinde bu bağlılıklarını Kemalizm düşüncesi ile canlı tutmuştur. Bu şahıslardan biri de Mustafa Kemal'in iki defa Genel Sekreterliğini yapmış Hikmet Bayur'dur. Millî Mücadele yıllarında başlayan bu yakınlık, Mustafa Kemal'in ölümüne kadar devam etmiş, sonra da fikrî bir bağlılık olarak varlığını sürdürmüştür. Bayur, Mustafa Kemal'in yaşamında birçok hadiseye tanıklık etmiş, bunlardan bazılarını da makalelerine aktarmıştır. Bayur, yaşamının sonuna kadar Mustafa Kemal'in fikir ve görüşlerinden hiç ayrılmamış ve onun getirdiği kazanımların savunucusu olmuştur. 1950'li yıllarda önce "İnkılâp Gençliği", sonra "Devrim Gençliği" adıyla çıkan dergide Mustafa Kemal ve Kemalizme dair fikirlerini dile getirmiştir. Bayur'un nazarından Kemalizm; Getirdiği kazanımlarla geçmişin "olumsuz" yüklerinden kurtulmanın, "yeni Türkiye'nin" şekillenmesinin bir yüzüdür. Kemalizmi bu çerçevede değerlendiren Bayur, aşına olduğu Mustafa Kemal'den ilham alıp Kemalizm çerçevesinde onun görüşlerine belli yorumlar getirerek bir fikir pratiği koymaya çalışmıştır. Bunun yanında partili yıllarda da bir dönem portresi içinde Atatürk ve Kemalizme dair düşüncelerinde bir devamlılık arz etmiştir. Yaşamının sonuna kadar bu fikrî akımın temsilcisi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kemalizm, Hikmet Bayur, İnkılâp/Devrim gençliği, Millet Partisi

KEMALISM IN THE SIGHT OF HİKMET BAYUR

Abstract

Kemalism is an intellectual movement that emerged from the views and practices of Mustafa Kemal. In the early 1930s, the definition of this movement expanded and started to become competent. Before Kemalism, the term "Kemalist" was a definition that determined Mustafa Kemal's environment. Some sources also named the National Independence Movement as a "Kemalist movement". While one is built on an "ideological identity", the other, apart from this, has the appearance of an "environment" that circles more around Atatürk himself. After all, there is "Mustafa Kemal" at the center of both. Kemalism has emerged as a "devotion" to Mustafa Kemal's thoughts on a historical ground. The environment, which was close to Mustafa Kemal's thoughts, also continued their loyalty alive with the idea of Kemalism over time. One of these people is Hikmet Bayur, who served as Mustafa Kemal's General Secretary twice. This closeness,

¹ Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, ismailcakmak1234@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7037-4065

² Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Tarih Bölümü, hamitoba@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-5008-6901

which started from the years of the National Independence Movement, continued until the death of Mustafa Kemal, and then continued as an intellectual commitment. Bayur witnessed many events in Mustafa Kemal's life and cited some of them in his articles. Until the end of his life, Bayur never left Mustafa Kemal's ideas and views and became the defender of his achievements. In the 1950s, he expressed his ideas about Mustafa Kemal and Kemalism in the magazine that was first published as "*İnkılâp Gençliği*" and then "*Devrim Gençliği*". Kemalism in Bayur's eyes is one of the aspects of getting rid of the "negative" burdens of the past and shaping the "new Turkey" with the ideas it brings. Evaluating Kemalism in this framework, Bayur, inspired by Mustafa Kemal with whom he is familiar, tried to put an idea into practice by bringing certain comments to his views within the framework of Kemalism. In addition, her views on Atatürk and Kemalism were included in a period portrait by referring to her views during the party years. He was the representative of this intellectual movement until the end of his life.

Keywords: Kemalism, Hikmet Bayur, Youth of revolution, Nation Party

Giriş

Atatürk'ün okul yıllarından ve Millî Mücadele'den itibaren çevresinde çok sayıda insan bulunmuş ve bu insanlar onun yaşamındaki birçok hadiseye yakından tanıklık etmiştir. Bu kişiler, "Kemalist" düşüncenin "arkhe"sini bizzat tanıma olanağına sahip olmuşlar ve sonrasında da bu fikirlerin "taşıyıcısı" ve "aktarıcısı" olarak tarihsel bir figür olarak belirmişlerdir. Bunun yanında Millî Mücadele'nin birçok safhasında bulunmaları ve o Türkiye'nin o döneme ait "vaziyetini", sancılı yıllarını anlatan hatıratlar bırakmaları da oldukça önemlidir. Bu hatıratların "mutlak" doğruları ve "eksiklikleri" konusunda bazen soru işaretleri gündeme gelse de her halükârda bir dönem resmi çizimleri açısından önemlerinden bir şey azalmayacağı bir gerçektir. Örneğin Grace M. Ellison'un "*Bir İngiliz Kadını Gözüyle/Kuva-i Millîye Ankarası*" Millî Mücadele, Lozan sürecini ele alır ve sadece "kuru" siyasi bilgiler dışında bizzat ayaklarını bastığı Anadolu'nun o günkü hâlinin detaylı bir sosyolojisini de sunar. Türkiye ile Ellison gibi benzer bir yakınlığı olan Fransız gazeteci Berthe Georges Gaulis'in "*Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği*" kitabı, verdiği bilgiler ve bu coğrafya ile bağlantısı yönünden önemlidir.

Bu örneklerin haricinde özellikle Atatürk'le silah arkadaşlığı yapmış, Millî Mücadele'nin hemen her aşamasında bulunan kişiler de daha sonra hatıralarını neşretmiştir. Bazıları oldukça hacimli olan bu eserler; gelecek nesillere, ülkenin atlattığı badireleri bildirmeleri yönüyle hazine değerindedir. Bu hatıraların bazen resmî tarihle olan uyumsuzlukları vardır. Bunları tamamen doğru saymak yerine, bir fikir vermesi yönüyle ve yeni araştırmalara kapı aralaması bakımından değerlendirmek gerekir. Çünkü hatıralar, bazen tarihî metinler olmak yerine kişisel bir hesaplaşmaya da dönüşebilmektedir. Bu da sağlıklı bir görüşün önüne set çekerek okuyucuyu başka bir mecraya yönlendirebilmektedir.

Bunların haricinde Atatürk'e askerlik dışında yakınlığı olan bürokrat kadrolardan kişiler de mevcuttur. Bunlardan biri de Yusuf Hikmet Bayur'dur. Hilmi Kamil Bayur'a beyan ettiğine göre: Hikmet Bayur, vaktinin darlığından dolayı hatıralarını kaleme alma fırsatı bulamamıştır (Bayur, 1985: s. 35-36). Hikmet Bayur'un hatıralarını kaleme alamaması tarih açısından büyük bir kayıptır. Fakat Atatürk'e dair bazı hatıralarını belli kısımlar sunarak bir makale hâline dökmüş (Bayur, 1973: s. 457-470), bazı makalelerinde de doyurucu olmasa da ayrıntılı bilgiler vermiştir (Bayur, 1956: s. 659-699). Müstakil olarak Atatürk üzerine kaleme aldığı bir kitabında, hatıra kıymetinde olan -Atatürk bu yazara şöyle dedi- gibi ibarelere de rastlamak mümkündür (Bayur, 1963: s. 30). Bayur, Abdülhamit'in birkaç kez Sadrazamlıktan azlettiği meşhur Kıbrıslı Kamil Paşa'nın torunudur. Babasını erken yaşta kaybetmiş, hayatında dedesinin belirleyici bir rolü olmuştur. 1891 yılında İstanbul'da doğmuş, Galatasaray Lisesi ve Sorbonne Üniversitesinde eğitim almıştır. Mezuniyet sonrası Türkiye'ye dönerek çeşitli okullarda öğretmenlik yapmıştır. İşgal yıllarında o da soluğu Atatürk'ün yanında almış, Ankara'da Siyasî İşler Müdürü olarak göreve başlamış (1920), bu yıllardan itibaren de Atatürk ile tanışma fırsatı bulmuştur. Lozan'da görev almış, Londra temsilciği ve Belgrat'ta maslahatgüzarlık yapmıştır. Kabil Büyükelçiliğinden sonra Atatürk'ün Genel Sekreteri olmuş (1932), 1933 yılında da Millî Eğitim Bakanı olarak görevlendirilmiştir. 1946'da CHP'den ihraç edilmesinden sonra Millet Partisi'ni kurmuştur (1948) ve partinin Genel Başkanlığını yapmıştır. Partinin, Atatürk'ün laiklik ilkesiyle bağdaşmayan bazı hareketlerinden dolayı istifa etmiştir (1952). *Kuvvet ve Kudret* gazetelerinde başyazarlık yapmış, 1960 Darbesi'nden sonra tutuklanmış, bir müddet hapislikten sonra bu cezası affedilmiştir (Çoker, 1996: s. 435-436). Yaşamı boyunca çok sayıda yazı kaleme alan Bayur, Mustafa Kemal ve Kemalizm üzerine ilk adı *İnkılâp Gençliği* sonra ise *Devrim Gençliği* olan dergide bir dizi yazılar kaleme almıştır. Bu yıllarda Millet Partisi çatısı altında aktif politikanın da içinde yer alan Bayur, partinin yayın organı olan *Kudret* gazetesinde zaman zaman Atatürk'e ve Kemalizme atıflar yapan makaleler yazmıştır.

1. Kemalizmin Doğuşu ve Gelişimi

Bayur'un Kemalizme dair düşüncelerine geçmeden Kemalizmin ortaya çıkışı ve gelişimi üzerine kısa bir fikir pratiği ortaya koymak gerekir. Kemalizmin kökeni konusunda farklı açılar mevcuttur. Özünde, bu hareketin "terimsel" ilk belirgin hâli, "Kemalist" tanımlaması olmuştur. Tanımlama, "izm"leşmeden önce, Batı basını bunun ilk hâlini daha çok Mustafa Kemal'in Anadolu'daki "teşkilatçı" ve "kıyamcı" tavrını "Kemalist hareket" olarak adlandırmıştır. Bu durumu Kurtuluş Savaşı'nın mücadele tarzı ve seyri düşünüldüğünde Mustafa Kemal'in kendine

özgü bir duruşu olarak telakki etmiştir. Devleti korumak ve kollama görevi ile “milliyetçi” ve “medeniyetçi” bir tavırları olan Kemalistleri anlamak ve anlamlandırmak için yetiştikleri zihin dünyasına nüfuz etmek gerekmektedir. Bir imparatorluğun dağılmasına yakından şahit olmuş, bu sancılı yıllarda devletin yok olmasına açıktan tepki koyan bu zümre, bu duruşuyla Kemalizmin “asabiyyesini” oluşturmuştur (İnsel, 2019: s. 17). Tarihsel bir zeminde Atatürk’ün yaşamı ve dönem hadiseleri birlikte okunduğunda Kemalizmin tarihî kaynaklarını Mustafa Kemal adının henüz bilinmediği aşamalarda bile seçmek mümkündür. Bu durum Meşrutiyet döneminde daha belirgin olarak görülebilmektedir (Berkes, 2019: s. 108).

Kemalizmin düşünsel aşamalarına tamamen nüfuz edebilmek için Fransız Devrimi ve Osmanlı modernleşme çabalarıyla birlikte düşünmek gereklidir. Bu noktada Fransız Devrimi’nin tesirlerinin, Osmanlı Devleti’nin topraklarında hissedilmesi Kemalist hareketin öncesine dayanır. Basit bir farmülasyon ile “Kemalizm” kendisinden önce “düşünsel bir birikim” içinde yoğrulmuştur. Modernleşme düşüncesinin ve Kemalizmin “hürriyet ve “vatan” kavramı üzerinde birleşmeleri bu açıdan rastlantı değildir. Kemalizm bir taraftan geçmişten gelen birikimi reddetmemiş, bir taraftan da tanıdık oldukları bu yeni fikirleri “olumlayarak” Fransız Devrimi’nin fikirlerine mesafeli durmamıştır. Bazı istisnalar dışında Fransız Devrimi Kemalistler arasında “kabul görmüş” ve “makul” karşılanmıştır (Gülsunar, 2015: s. 38, 40, 55, 67). Bu görüşlerin yanında Kemalizmin kökeni daha uzak bir geçmişte arama çabaları olmuştur (Ateş, 2008: s. 40, 46). Dünyada yaşanan yeni gelişmeler farklı ideolojilerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ve bu ideolojiler bir alternatif olarak gündeme gelmiştir (Eliçin, 1970: s. 289). Kemalizm ideolojisi geçmişte hayata geçirilmeye çalışılan bir dizi reform faaliyetlerinden geride kalmadan devleti “merkeze” alan ve bunun etrafından çevrelenen bir insan ve toplum tasarımı oluşturmanın peşine düşmüştür. Bu bütünsel bağı kurmak ve homojen bir yapı içinde kurgulanan Kemalizm’in dayanak noktası korporatizm olmuştur. Hayali “yekpare” bir toplum meydana getirmektir. 1930’larda olgunlaşmaya başlayan Kemalist düşünce, hâlen bile üzerinde durduğu toplum bu konuda hazırbulunuşluluğunun olmadığı gerekçesiyle demokrasi sınırlı bir çerçevede tutulmuştur. Bu konuda devletçilik politikası sadece iktisadî bir mesele değil, siyasal devletçiliğin bir parçası olarak görülmüştür (İnsel, 2019: s. 20). Kemalizm’in milliyetçi duruşu da devletçiliğe benzer bir tablo çizmiş, bir tür “devlet milliyetçiliği” olarak belirlemiştir. Bu duruşu da patrimonyal devlet geleneğiyle ilişkilidir. Topluma derinlemesine müdahale etme meşruiyeti ve kendini devletin “sahibi” gibi görme anlayışı da yine bu gelenekle bağlantılıdır. Halkçılık anlayışı da popülizmden uzak “paternal” bir anlayışın ürünüdür. Devlet din konusunda da “merkeziyetçi” bir düşünceye

sahip olmuştur. Özerk kurumlar yerine devlet egemenliğinde “millî bir din” ideali, Kemalizmi Jakoben bir geleneğe yaklaştırmıştır (İnsel, 2019: s. 21-24). 1924’teki Kemalist reformların tamamı da Osmanlı’daki laikleşme sürecinin mantıksal neticeleri olmuştur (Zürcher, 2019: s. 48).

Mustafa Kemal’in çevresindeki bazı kişilerce Kemalizm kendi içinde “realist” bir tavrı olan, boşlukları olmayan bir ideoloji olarak tanımlanmışlardır. Bu ideoloji; “yüce hedeflere” kenetlenmiş, pratik yönleri olan ve “yeni” Türkiye’nin devlet rejiminin temelini oluşturmuştur. Rejimin başlıca ilkesi “millîlik” üzerine kurulmuştur. Ziya Gökalp’in soyut düşünceleri de Kemalizm içinde kendine hareket alanı açmıştır. Mustafa Kemal’in tarihi metni olan *Nutuk*’ta da bunu açık bir şekilde görmek mümkündür (Alp, 1936: s. 18-19, 41, 50). Bu yaklaşım, Kemalizmi sadece bir “vakıa” olarak gören anlayış tarafından eleştirilmiş ve onun “pratik bir felsefe” olduğu öne sürülmüştür. (Duru, 1939: s. 84). Bir parantez ile de söylenmelidir ki: Ziya Gökalp ve Mustafa Kemal’in milliyetçiliğe bakış açılarında bir benzerlik de vardır (Belge, 2019: s. 33). Mustafa Kemal, neticede Ziya Gökalp’i “fikrimin babası” olarak telâkki etmiştir (Parla, 1989: s. 8).

1931 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası’nın üçüncü büyük kongresinde altı ok son şeklini almış ve Kemalizmin esasları kabul görmüştür. Fakat ilkeler bütünü olarak sunulan prensiplerin teferruatlı bir biçimi ortaya konulmuş değildi. Rejimin sacayakları “pozitivizm” ve “halkçılık” üzerine bina edilmiştir. Halkçılık, II. Meşrutiyet’ten kalan ideolojinin bir devamı olarak belirmiştir. Takip edilen politikanın gereği kök, “halkın siyasi yaşamdaki konumu” ve değişim sürecindeki “kültürün nasıl muhafaza” edileceği üstüne kurulmuştur (Köker, 2020: s. 141-145). Bunlar geçmişten gelen ve cumhuriyet’e varan süreçte “kuldan halka/vatandaşa” varma şuurunun sonuçlarıydı. Özellikle Rus “narodnik” hareketinin etkisiyle bazı mecralarda dile getirilen -*Türk Yurdu, Halka Doğru*- halkçılık ile solidarizm arasında bağlantı kuran bir fikir oluşmaya başlamıştır. Halkın çoğunluğunun köylerde yaşaması “Rus halkçılığı” olarak bilinen bu hareketin Osmanlı topraklarında karşılık bulmasını kolaylaştırmıştır (Aksakal, 2018: s. 918, 920). Kemalist zihniyet, buna belli katkılar yaparak “Anadolu köylüsünü” de yüceleştirerek kullanım alanını genişletmiştir. Anlamı şuydu: Geçmişteki düzene “el birliği” ile karşı durmaktı. Çünkü yeni bir düzen kurmak eskisinin mağlubiyetine bağlıydı. Görev bilinci ile bakılan bu durum, sınıfsal çıkar çatışması yerine dayanışma içinde olmayı gerekli kılıyordu (Ahmad, 2016: s. 200). Türkiye’deki halkçılık toplumsal ve siyasal bir kitle hareketinden ziyade devlet güdümlü bir söylemi içermektedir. Çünkü yeni cumhuriyet daha az şehirli, daha çok köylüydü. Bu yüzden “köycülük” de göz ardı edilmemesi gereken bir hayati önem taşıyan bir konuydu (Karaömerlioğlu, 2017: s. 12, 15).

Bu noktada Halkevlerinin kurulması da tesadüfî değil, aksine bilinçli bir tercihin ürünüydü. Bu kurum, Kemalizm'den önce kurulan Türk Ocakları'nın yerine kurulmuş ve bir anlamda rejimin “doğrudan” denetiminde olmuştur (Copeaux, 2016: s. 61). Halkevleri, 19 Şubat 1932'de kurulmuştur. Bir görüşe göre, inşa edilme temelleri ekonomiydi ve Dünya Ekonomik Bunalımı'nın akisleriydi. Gelirlerinin buldukları yörenin parti örgütüne karşılanması ve bütçesinin parti örgütüne onaylanması CHF ile doğrudan bağıni açıklamaya yetecektir (Çavdar, 1984: s. 879). O dönemde dünyada buna benzer örgütlere rastlamak da mümkündür. Halkevleri partinin halka ilişki kurma çabası olarak ele alınmalıdır. En önemli işlevleri, devrimlerin “telkin” ve “terbiye” yoluyla benimsetilmeye çalışılmasıdır. Bu noktada Kemalizmin “kültür taşıyıcısı” konumunda olmuştur. Bu çabalar sonuç verecek, Kemalizm bundan beş yıl sonra (1937) anayasadaki konumuyla “resmî bir ideoloji” olacaktır (Yeşilkaya, 2019: s. 113-144). Bu tarihten önce Kemalizmin “amentüsü” sayılabilecek metinler de yayımlanmaya başlamıştır. Kemalizmi dönemindeki bütün ideolojilerden “efdal” olması, baskıdan ziyade gönüllere girmesinden ileri gelmiştir. Amacını da “ulusun kalkınması” üzerine bina etmiştir. Yapılan inkılâplar da bu düşüncenin mahsulü olmuştur (Aykut, 1936: s. 3, 41-45). Bütüncül nazarla Kemalizm; Mazinin kamburlardan kurtulup millî, bağımsız, demokratik “yeni” bir devletin kurulma felsefesi olarak tanımlanmıştır (Tunaya, 2007: s. 7-8). Bütün bunlara rağmen Kemalizmi bir ideoloji olarak görmeyen, Mustafa Kemal'in çevresinde şahıslarla devam ettirilmeye çalışılsa da bu çabanın akamete uğradığına dair görüşlerde mevcuttur (Zürcher, 2016: s. 269).

2. Hikmet Bayur ve Kemalizm

Kemalizm üzerine bu girişten sonra Hikmet Bayur'un görüşlerine müracaat ederek konunun pergelini biraz genişletmek gereklidir. Bayur'un Atatürk ile olan yakınlığı 1920'li yıllarda başlamış ve Atatürk'ün ölümüne kadar devam etmiştir. Atatürk'ün ölümünden sonra da ondan kalan “fıkrî” ve “ideolojik” yapı Bayur tarafından “tamamen” takip edilmiştir. Bayur, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasına bizzat şahitlik yapmış ve büyük katkılar sağlamıştır. 1940'larda yayımlamaya başladığı “*Türk İnkılâbı Tarihi*” kitabı, hacmi ve verdiği bilgiler açısından hâlen hatırı sayılır bir kaynaktır. Sonraki dönemde yazdığı eserlerde birbirini tamamlayan, devam niteliğindedir. Özellikle Atatürk hakkında bir kitap yazması 1960'ta bitse de aynı yıl darbe'den dolayı hüküm giymesi (Burçak, 1976: s. 280) ve eşinin ölümü üzerine eserin baskısı ancak 1963'te yapılmıştır (Bayur, 1963: s. V). Bayur, bu eserde kendisini

“Atatürkçü” olarak tanımlar (Bayur, 1963: s. VI). 1950’lerde yazdığı “*İnkılâp Gençliği*”³ dergisi yazılarında Atatürkçülüğe dair görüşlerini sunarken parantez içinde Kemalizm yazması iki kavram arasında “sert” bir ayırım gözetmediği şeklinde yorumlanabilir. Bu Cumhuriyet Dönemi yazın hayatı içinde normal bir durum olarak kabul görmüştür. Afet İnan da kitaplarında bu tür ayırım yapmamış, “inkılâp” ve “devrim” kelimelerini aynı anlamda kullanmıştır (İnan, 1973: s. 157-159).

1930’lu yıllarda “*Türk İnkılâbı*” dönem aydınlarının dilindeki en büyük “ideoloji”dir. Bu ideoloji sadece aydınlarla sınırlı tutulmamış, halka bu ideolojik yapı benimsetilmeye çalışılmıştır. Gelecek kuşaklar için İstanbul Üniversitesine bağlı İnkılâp Enstitüsü de bu ideolojinin resmî mahsulü olmuştur (açılış tarihi/ilk ders, 4 Mart 1934). Bu enstitüde Kurtuluş Savaşı’nın birçok aşamasına yakından şahit olmuş kişilerce dersler verilmiştir. Bu dersleri verenlerden biri de o dönemde Maarif Vekili olan Hikmet Bayur’dur. 1930’ların Türkiye’sinde elçilik vazifesi yapmış görevliler tarafından “Yeni Türkiye” diye adlandırılması, bu inkılâbın onların da dikkatini çektiği şeklinde tefsir edilebilir (Bischoff, 1936). Türk neslini inkılâp prensibi ile yetiştirmek bir vazife olarak görülmüştür. İnkılâp Tarihi dersleriyle de bu vazifeyi yüksek tahsil yapan genç nesle aktarma bir görev olarak görülmüştür (Peker, 1984: s. 13-14). Bütün bunların hepsi CHP’nin programında bir araya getirilmiş, mazi bir anlamda tavsiye edilerek “millet iradesi” temel dayanak noktası olmuştur (Etem, 1933: s. 81-83).

Bu oluşumda geçmişten gelen Türk Milliyetçiliğinin (Uca, 1998: s. 214) tesiriyle Bayur da “İnkılâp ideolojisi”nin içinde olmuş ve uygulayıcıları arasında yer almıştır. İnkılâp ideolojisi’nin öncelerinde Kemalizm kendisine fikirselsel bir mekân bulmaya başlamıştır. Bunun bir önceki evresi yabancılar tarafından konulan “Kemalist” adlandırması olmuştur (Canca, 2016: s. 47). Kurtuluş Savaşı yıllarında “Kemalist Türkiye” ve “Milliyetçi Türkiye” tanımlamaları bilinçli bir tercihti. Bayur’a göre bu tabir, Atatürk’ün “çevresini” ifade eden bir Avrupalı yakıştırmasıydı. Kemalizm de yapılan devrimlerin bütününe ve altında yatan düşünceye bir göndermeydi. Bu durumda Atatürk’ün bir kumandan haricinde, bir “ideolog” ve bir “devrimci” olarak belirmesi de yadırganmayacaktır. Sonra bu düşünce “felsefik” bir hâlde sistemleşmiştir. Bütün bunların “hazırlayıcısı” ve “banisi” Atatürk’ten başkası değildir (Bayur, 1952a: s. 4). Bayur, bu fikirlerini beyan ettikten sonra, konu üzerindeki düşüncelerini şöyle hülasa eder:

³ Türkiye Millî Talebe Federasyonu tarafından çıkarılan dergi ilk sayısında (1 Temmuz, 1952) çıkış gayesini şöyle anlatır: “Türk millî bünyesinin iki can düşmanı komünizm ve irtica ile yılmadan savaşacaktır. Devrimlerimizi kundaklamaya çalışacak her hareket karşısında Türk gencinin heyecanlı, vatansever ve fedakâr karakterini bulacaktır. Büyük Atatürk, İnkılâbımız Türkiye’nin asırlar için saadetini kâfildir. Bize düşen onu idrak ve takdir ederek çalışmaktır” diyor. Türk Milliyetçisine, milletini canlı ve kudretli görmenin şevketini bağışlayacak yol, Atatürk’ün yoludur. Bu yoldan ayrılmayacağız. Davamızın manası budur, heyecanımızın sırrı buradadır.” Dergi yedinci sayı ile “*Devrim Gençliği*” olarak çıkmaya başlamıştır (1 Ocak 1953).

“Atatürkçülük veya Kemalizm, yirminci yüzyılda Türk ve İslâm dünyalarının kurtulması, kalkınması ve çağdaş medeniyete erişmesi için lazım gelen işleri görmek, güçlükleri yenmek ve buna göre bir görüşler ve anlayışlar topluluğu yaratmak bilgisi ve mesleğidir.” (Bayur, 1952a: s. 4).

Bayur, bu başlangıç yazısından sonra dergide Kemalizm üzerine yazılarına devam eder. Derginin yayın politikası komünizm, irtica karşıtlığı üzerine kurulmuş “Türk Milliyetçisi” bir karakter çizmiş ve bunu da ilk sayıda bunu beyan etmiştir. İzlenilecek istikametın şiarı bellidir: Atatürk Yolu. Bu yol da gençliğe öğretilmeli ve benimsetilmelidir (*İnkılâp Gençliği*, 1953a: s. 1). Yazıların ağırlıklı olarak Atatürk üzerine olması da bu anlamda bir rastlantı değildir. Hemen her sayıda Atatürk’ün yol gösterici olarak “takdis” edilmesi, bu ideolojiye karşı üretilen düşüncelere de mesafeli duruş bu tercihin bir göstergesidir. Türklüğün “üstünlüğü” düşüncesi de işlenen ve “mübalâğa” edilen bir diğer mevzudur. Esasında bu düşüncenin kökleri, 1932’de Türk Tarih Tezi’ne dayanmaktaydı. Birçok şeyin kültürel varlığını “Türklük” ile açıklayan bu tezin mimarı bizzat Atatürk’tü. Konu üzerinde sert tartışmalar olmasa da eleştirel yaklaşımlara mesafe konmuş, diğerleri de bir savunma mekanizması ile canla başla bu teze sahip çıkmıştır (Ersanlı, 2015). Bu anlayışın taşıyıcıları -koyu Kemalistler- da Atatürk’ün söz ve davranışlarının gösterişten uzak, itimat edilecek görüşler olduğunu, hâlâ da tatbikinde sorun olmadığı görüşünde ittifak etmişlerdir. Çünkü Atatürk’ün ısrarla üzerinde durduğu konu, Türk milletinin eşsiz büyüklüğüne olan derin inancıydı (Bayur, 1952b: s. 4). Bayur’un bir sonraki yazısı yine “Türklük” konusunu mevzu eder. 1930’larda ortaya atılan Orta Asya’dan gelen insan dalgalarının aslen Türk oldukları gündeme getirilir ve bu konu şöyle özetlenir:

“İrk ve tarih incelemeleri Anadolu ve Trakya halkının hemen kâmilten Türk ırkından olduğunu gösterir. Atatürkçülükte ırk kavramı Türklüğün yardımcısı olarak birleştirici bir unsurdur. Keza kendini bilen, Türk diyen ve bir bütün olarak yurdumuzun birlik içinde yükselmesinden başka amaç beslemeyen her yurttaş tam olarak bizdendir.” (Bayur, 1952c: s. 4, 25).

Türk Tarih Tezi, döneminde bile bazı tenkitlere maruz kalsa da bazı kesimlerce gücünden bir şey kaybetmediği, “Türk’ün medeni olmadığına” dair görüşlerin çürütüldüğü ve bu tezin Dünya Tarihi’ni bir adım daha öteye götürdüğü iddia edilmiştir (Karal, 1988: s. 164). Tez, İslâmi kodları tedavülden kaldırarak doğan manevi boşluğun yerine yeni bir anlatı koyma telaşının mahsulüydü (Atalay, 219: s. 202). Bayur da bu tezleri kabul eder nitelikte bir tavır sergiler yazılarında. Zaten kendisi de bizzat bu sürecin iştirakçisi ve takipçisi konumunda olmuştur. *İnkılâp Gençliği*’nin beşinci sayısında Bayur, gençlere maziden gelen bir portre çizer ve her zaman tenkit ettiği Osmanlı Devleti’ndeki “aşırı muhafazakârlığı” ve “bidat” düşüncesini tekrar taşıyarak buna

dönmek isteyen zihniyete ancak Atatürk'ün yolundan giderek karşı durulacağı fikrini savunur. Çünkü eskiye doğru yapılacak ricat, cumhuriyetten sapmak demek olacaktır (Bayur, 1952d: s. 10). Sonraki yazısında Kemalizm üzerine düşüncelerini beyan ederken, “şuursuz” bir politikalar yumağı olarak gördüğü, Panturanizm ve Panislâmizm fikirlerinin Atatürk tarafından bertaraf edildiğini söyler. Bu fikirlerin ne dış siyasete ne de iç siyasete olumlu etkileri olmuştur. Atatürk, belli “yüksek idealler” ile taraftar toplamayı ve hizipçilik yapmayı da hiçbir zaman doğru bulmamıştır (Bayur, 1952e: s. 4). Bayur, Atatürk'ün fikir yapısını şöyle çerçeveleyer:

“Atatürk'te Türk milletine karşı sonsuz bir güven vardır. Yani onun sağduyusu, kütle olarak, toplum olarak doğru yolu bulma kabiliyetini taşıması, bütün kahramanlığı, onunla her şeyi yapabileceğine dair katı bir fikri vardır; inancı vardır. Ve onun için kültür ve ekonomi bakımından kalkınması için azami surette çalışmak gereklidir.” (İnan, 2017: s. 384).

Bayur, bundan sonraki yazılarına yeni bir boyut katar ve yönünü “kültürde Türkçülük” üzerine çevirir. Kitaplarında da ısrarla durduğu mevzulardan biri olan matbaanın Osmanlı ülkesine geç girmesini kültür hayatı için büyük bir yenilgi olarak kabul eder. Ona göre; Batı dünyasının Türklüğü “küçük” ve “hakir” görmesi yaklaşık bin yıldır devam etmiştir. Bu düşmanca tutumun özellikle İttihat ve Terakki'nin, II. Abdülhamit'in İslâmcı, sonrasında Turancı olan siyasetinin bunu daha da körüklediği görüşünü savunur. Yabancıların bulaştığı birçok kurumun Türk'te bir “aşağılık” duygusu meydana getirdiği, Ziya Gökalp'in bazı “mefkûreleriyle” bunun aşılma çalışıldığını söyler. Birinci Dünya Savaşı'nın akabinde yurdu terk eden İttihatçıların, Batı'ya karşı oluşan “kendini hor görme” hissini artması hadisenin başka bir olumsuz boyutudur. Mazisi köklü meselelere dayanan bu olumsuz hisler ancak Atatürk'ün kültürel alandaki görüşünün zenginliği ile aşılabilmektedir (Bayur, 1953a: s. 4, 26). Atatürk'ün bu konudaki düşünce ve tavrı nettir; Türk çocuğu ve genci bu kompleksten kurtulmak için körü körüne “taklitten” kurtulmalıdır (Bayur, 1953b: s.4, 25). Yenilikleri “bidat” sayan düşünce hiçbir şekilde mesafe kat edememiştir. Bu “koyu muhafazakârlık” terakkinin önünde en büyük engeldir. Türk geleneklerinin başında “kendi ülkesinde egemen olmak” ve “efendi gibi yaşamak” vardır. Atatürkçü düşünce yıllarca yabancıların elinde olan bu hakkı bizzat Türklere vermiştir. Kadınlara bazı hakların verilmesi bu düşüncenin mahsulüdür. Eğer memleketimizde Farabi gibi insanlar yetişmiyorsa bu “kötü niyetli” gelenekçilerin yüzündendir. Atatürkçü düşünce kendimizde eskilerden beri var olan, “şerefli” Türk geleneğini tekrar diriltme yolundadır (Bayur, 1953c: s. 4, 25).

Bütün bu ilerlemelerin yolu; bilime dayanan düsturlardan geçmektedir. Atatürk bu konuda, çocuklara “millî ruhu” aşılayarak, onları hurafelerden uzak tutarak bazı gelişmelerin

sağlanabileceği kanaatinindedir. Çocukların bu gelişimlerini sağlamaları için, sadece teorik bilgiler değil pratik bilgiler de verilmeli, onlar hayata hazırlanmalıdır (Bayur, 1953d: s. 4). Kültür işleri üzerine yazı dizisinin son bölümünde, Atatürk'ün çeşitli illerde eğitim üzerine yaptığı konuşmalardan iktibaslar yapar. Bayur'a göre (Bayur, 1953e: s. 4): dinî bir ahlâk yasasından ziyade, “seküler” bir yaklaşımla insanları “iyinin iyiliğine” inandırmak daha faziletli bir davranıştır. Bunu vicdanlara da yerleştirmek gereklidir. Bayur'un sonraki yazıları Kemalizm ekseninde “kadının sosyal durumu” üzerine yönelir. Osmanlı'dan gelen birikim düşünüldüğünde, Türk kadınının en büyük kazanımları Atatürk Devrine rastlar. Bu konuda kadın-erkek eşitliği önemli hamlelerden biridir. İslâm'ın kadına verdiği değer, sonraki dönemlerde devam ettirilememiş, hatta yabana atılmıştır. Erkek egemen toplumlarda bu, geriye gidiş olarak belirmiştir. Medeniyet ilerledikçe bu nazar kabulünü yitirmiş, kadın ilerlemenin büyük bir parçası olmuştur. Atatürk bu konuda hassas davranarak kadının sosyal hayat içinde yer almasını ve onlara “öteki” gözüyle bakılmasını katiyen yasak etmiştir. Örtünme konusunda ise “aşırı taassuptan” dolayı İslâm'ın emirleri şeriatın çok dışında yorumlanmıştır. Bayur, bu anlatıma destek olarak Afgan Emiri'nin -Amanullah- Türkiye'ye gelişini ve kendisinin Kabil'deki tecrübelerini anar. Bayur'a göre; “aşırı taassup” sahipleri kadınlara verilen hakları Atatürk'ü mücrim ilan etmek adına kullanmışlardır (Bayur, 1953f: s. 4, 24; Bayur, 1953g: 4, 6; Bayur, 1953h: s. 4, 25; Bayur, 1953i: s. 4; Bayur, 1953j: s. 4; Bayur, 1953k: s. 4).

Eğer ahlâk konusu bir tartışmaya açılacaksa cumhuriyet, geçmişteki imparatorluk çağından daha ahlâklıdır. Gericinin elindeki savunu aygıtı, bilgisizliktir. Bu konuda II. Abdülhamit Döneminin şeyhülislâmlarının verdiği kararların olumsuzluğuna değinen Bayur, kadının çalışma hayatına dâhil olmasını diğer Avrupa ülkelerinde de olduğu gibi, bir hak olarak görür. Kadının bu duruma gelmesinde “köhne” düşüncenin yıkılarak yerine modern düşünce sisteminin gelmesinin büyük tesiri olmuştur. Cumhuriyet kazanımlarıyla kadın-erkek eşitliği sağlanarak kadın ikinci sınıf insan olmaktan çıkarılmıştır (Bayur, 1954a: s. 16-17). Bayur, kadının sosyal durumundan sonra eksenini Atatürk'ün din düşüncesine çevirir. Bu düşünce laiklik ilkesinin, amiyane tanımıyla din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması şeklinde teşekkül etmiştir. Konunun temelinde “vicdan” mefhumu yatmaktadır. Türklerin büyük devletler kurması, İslâmı kabul etmelerinin bir sonucu değildir. Eski esaslara bağlı, yeniliğe kapalı olarak ve Hristiyanların icatlarını “gâvur işi” sayan zihniyet her daim terakkiye engel olmuştur. Matbaanın geç girdiği bir ülkede Batı ile kültürel mesafenin açılması da normaldir. Zihinsel gelişimler derin bir “softacılıkla” akamete uğramıştır. Bu zihniyet bize yabancılardan daha fazla zarar vermiştir (Bayur, 1954b: s. 14-15, 26). Yazı

dizisinde Atatürk'ün din üzerine görüşlerine devam eden Bayur, Tanzimat ve Meşrutiyet döneminde fikrî atılımları olumlu balsa da nakıs taraflarının olduğunu dile getirir. Bu iki hareketin yabancı ülkelere “yaranma” sevdasının bir ürünü olduğu, bu yüzden ülkenin kendi ihtiyaçlarının ihmal edildiği görüşündedir. İkincisi için de “muhafazakâr unsurlar” barındıran bu gelişmeler, yine dinin başatlığı altında ezilmiş, hedeflenen terakkiye ulaşılmasına izin vermemiştir. Din yine siyaset işlerine karıştırılmış, bunların ayrılması düşünülememiştir. Batı bu gidişatı kendi lehine çevirebilmeyi başarmıştı (Bayur, 1954c: s. 14-15). Dizinin son yazısında Atatürk'ün düşüncelerine yer veren Bayur, Atatürk'e göre dinin bir “ruh” ve “vicdan” işi olduğunu söyler. Ona göre; ulema çevresi güçlenirken, kimliksel “mevki kaygıları” dolayı koyu taassuplarını halka aksettirmekten de geri durmamışlar, bu durum güçlenmelerinin de bir parçası olmuştur (Bayur, 1954d: s. 14-15). Bu konuda şu alıntı ile Bayur fikrini özetler niteliktedir:

“Atatürk hiçbir vakit ibadeti güçleştirecek davranışta bulunmamış hatta onun, asıl olduğu gibi anlayarak yapılmasını istemiş, ancak bu konuda zor kullanmamıştır. Müftülüklerin ve alay imamlıklarının kaldırılmasını isteyenlere karşı koymuş ve bu makamların kalmasını sağlamış, kadınların örtünmesini yasak etmek amacını güdenlere, bu işin zorla yapılmasının doğru olmadığını ve kültür ilerledikçe kendiliğinden olacağını söylemiştir. Özet olarak Atatürk; din, Türklük ve Müslümanlık yararına kullanıldıkça bunu yapanları desteklemiş, aksi davranışları engellemiştir.” (Bayur, 1963: s. 352).

Derginin yirmi beşinci sayısında daha önceden başlatılan bir söyleşi dizisinde bazı kavramlar, görüşler üzerine Hikmet Bayur'un fikirleri sorulur. Bayur, devrim konusunda geçmiş pratiklere mesafelidir. Bunlara “hayırlı” işlerdi ama Batı'ya yaranma çabası bir hareket noktası seçildiği için “köksüz”lerdi, der. (Bayur, 1954d: s. 14-15; Bayur, 1954e: 14-15). Devrimler konusunda da “cebrî” ögeler de devrimin özünden kaynaklanmaktadır. Cumhuriyet, köklü değişikliklerle devrimin özüne uygun davranmıştır. Çünkü her daim “mücadeleci” hasletle hareket etmiştir. Türkiye 1919'dan itibaren siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik vb. alanlarda birçok devrim meydana getirmiştir. Fakat tabii ki devrim, ruh gereği bu gelişmelerin eksik kısımları zaman içinde ikmal edecektir. Örneğin eğitim konusunda, Batı'nın düşünüş ve tatbik tarzı mutlaka gözden geçirilmelidir (*Devrim Gençliği*, 1954a: s. 12, 26).

3. Partili Yıllarda Hikmet Bayur ve Kemalizm

Bayur 1920'lerde Hariciyede çalışmış ve Siyasi İşler Müdürü olarak görev yapmıştır. Bu konularda ciddi birikime sahip olduğu sarıh bir gerçektir. Elçilik ve Cumhurbaşkanlığı Genel

Sekreterlik görevlerinin akabinde CHP saflarında politikaya girmesi 1933 yıllarına rastlar. Manisa Milletvekili Mustafa Fevzi Bey'in vefatı üzerine aynı bölgeden Milletvekili seçilmiş, (*Hakimiyeti Milliye*, 21 Birinciteşrin 1933) kısa bir süre sonra da Maarif Vekilliği'ne tayin edilmiştir. Fakat bir yıldan az bir zaman vekillik yaptıktan sonra bu görevinden istifa etmiştir. Parti içi anlaşmazlıklardan dolayı CHP Bayur'un Partiden ihracına karar vermiştir (*Tasvir*, 23 Ocak 1946). Bayur kendi ifadesiyle “açık sözlü” ve “muhalif” tavrından dolayı böyle bir kararın verildiğini söylemiştir (İnan, 2017: s. 321). İsmet Paşa ile arasının eskiden beri iyi olmadığı da yine kendi beyanıyla sabittir (İnan, 2017: 379-380). Bayur, artık rejimin “kurucu partisinden” çıkarılmıştır. Bu ihraç hadisesinden önce CHP cenahından kopan bir grup 1946'nın ocak ayı başlarında “tek parti”ye muhalif olarak Demokrat Parti'yi kurmuştur. Dörtlü tavrıyla, Refik Koraltan, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü resmî olarak CHP saflarından ayrılmıştır. Bu kopuşun açık emâreleri adı geçen “dörtlerin” CHP'de demokratik ıslahat yapılması istemesi ve Toprak Kanunu'nun müzakerelerinde belirmeye başlamıştır. “Demokratik bir temâyülle” yola çıkan tavrıyla, bu işi 40-50 kişiyle yapmayı düşünseler de bütçeyi onaylamayan sesleri dahi (Hikmet Bayur, Recep Peker, Emin Sazak) ikna edememişlerdir (Koraltürk, 2007: s. 52). Bayur'un anlatımına bakılırsa, “çetin” muhalifliğinden dolayı kendisi demokratlar tarafından çok da istenmemiştir. Çünkü onların muhalifliği Bayur'a nazaran daha yumuşaktır. Dörtlü tavrıyla, hazırlanma aşamasından sonra metin onun da önüne gelmiştir. Çünkü tavrıyla sahipleriyle onun söylemleri arasında çok bir fark yoktur. Fakat Bayur, apar topar imzalatılmaya çalışan bu metne imza atmamıştır. Yine kendi beyanıyla Demokrat Parti ile “organik bir” bağı da olmamıştır (İnan, 2017: s. 322-323). Fakat Bayur, aynı partiden Fevzi Çakmak gibi bağımsız aday olmuş, kazanamamıştır (Öymen, 2018: s. 132).

Bayur, CHP ile Demokrat Parti ile “muvazaalı” bir takım işlerin olduğunu söylese de *Kudret* gazetesinde CHP'yi yeren, DP'ye “mutedil” bakan yazılar kaleme almıştır. Bu yakınlık kendisinin ihracı ve CHP'nin muktedirliğe sesini çıkaran bir parti -DP- teşekkülüne destek olarak düşünülürse belki de bu tavırları daha iyi anlaşılacaktır. Bayur, muhalif kanadın zaman içinde geliştiğini görmüş, “hakiki” bir muhalefet partisinin bir şansı olacağını düşünmüştür (İnan, 323-324). Böyle bir işe girişerek Fahri Başkanlığını Fevzi Çakmak, Genel Başkanlığı'nı ise kendisinin üstlendiği Millet Partisi'ni kurmuştur (1948). Parti, programında şiarını; Cumhuriyet, adalet, liberal ülkülerine bağlı ve milliyetçi olarak tanımlamıştır. Parti; bir zaruret hâlimden teşekkül etmiş, “hak” ve “adalete” inancı öncelmiştir. Parti; “anayasamızın hakiki demokrasiye uymayan hükümlerinin ve bilhassa Cumhuriyet Halk Partisi siyasi umdelerini devletin ana vasıfları hâline sokan ikinci maddesine kaldırılmasını isteyerek” muhalif tavrını açıkça belli etmiştir (*MP Programı/Ana*

Prensöpler, s. 3-4). “İlimli”, “barışçıl” nitelikleriyle birçok kesimde yer edinmek isteyen parti programında Atatürk’e ve Kemalizme doğrudan atıf yapan bir madde yer almamıştır. İslâmcı kanadın tesirli isimlerinden olan Fevzi Çakmak’ın fahri başkanlığında kurulan parti, ekonomik içeriğini geniş ölçüde ihmal ettiği bir batılı özgürlük idealini temellendirmeye ve bunu da sert bir şekilde karşı çıktığı CHP’nin temel ilkelerini eleştirerek ortaya koymaya çalışmıştır (Sencer, 1971: s. 208). Genel Başkan Hikmet Bayur da Partinin yayın organı olan *Kudret* gazetesinde CHP’ye ağır tenkitler getirmiş, ihtisas alanı olan dış politikada dikkat çekici yazılar yazmıştır. Bayur, 1948’de Genel Başkanı olduğu Partinin ikinci büyük kongresinde bayrağı Mustafa Kentliye teslim etmiştir (*Kudret*, 2 Haziran 1951).

Bazı gazete yazılarında CHP’yi Atatürk’ün partisi olmamakla itham eden Bayur, *Kudret* gazetesinin köşesinde her 10 Kasım günü Atatürk’ü mutlaka yâd etmiş ve ona dair makaleler yazmıştır. Parti programında da altı oktan biri olan laiklik üzerine farklı bir vurgu yapılmış, (12. Madde) *Kudret* gazetesinde bu vurgu zaman zaman tekrar edilmiştir (*Kudret*, 1 Haziran 1951). Parti Birinci Büyük Kongresi’nde Kongre Başkanı olan Ord. Prof. Vasfi Raşit Seviğ, “Atatürk inkılâplarının bekçisi olduklarını, Millet Partisi’nin asla onun yolundan ayrılmayacağını” dile getirmiştir (*Kudret*, 16 Haziran 1950). Atatürk ve zımnen Kemalizm “takdis” edilse de bu söylem biraz da partinin “irtica” unsurları barındırdığına dair bir söylentiyle cevap olarak da yorumlanabilir. Bayur, Millet Partisi’nde irtica konusunu gazetede köşesine taşımıştır. Partide böyle bir cereyanın olmadığına dair uzunca bir köşe yazısı kaleme almıştır (Bayur, 1951a, s. 1, 4). Parti yöneticileri tarafından Atatürk’ün gençliğe anlatılması adına Türk Millî Talebe Federasyonu’nun düzenlediği bir dizi konferanslar yapılmıştır. Bunlardan ilki Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde “İnkılâp ve Gençlik” adıyla tertip edilmiştir (*Kudret*, 19 Ocak 1951). Gazete, Atatürk’ü zan altında bırakacak haberlere de karşı durur bir pozisyon belirlemiştir kendisine. Örneğin, Büyük Doğu dergisinde Atatürk’e isnat edilen “komünistlik” yaftasına gazeteden sert cevap verilmiştir (*Kudret*, 3 Eylül 1950). Komünizme karşı duruş, gazetenin kimliğiyle de örtüşen bir durumdur. 1950’nin en meşum hadiselerinden biri de Atatürk büstlerine saldırılardır. Yurdun dört bir yanında meydana gelen bu hadiseler *Kudret*’in gazete sütunlarından ağır tenkitlere uğramıştır (*Kudret*, 27 Mart 1951).

Hadiselerin büyümesi üzerine Hükûmet Atatürk’ü Koruma Kanunu çıkarmak için çeşitli müzakereler yapmaya başlamıştır. Konu meclise taşınmış, belli görüşmeler yapılmaya başlanmıştır (Bayur, 1951b, s. 1, 4). Bayur, böyle bir kanun tasarısının milletvekillerini fıkren böldüğünü ve özünde böyle kanuna ihtiyaç duymaktan bile “hicap” duyulması gerektiğini yazmıştır köşesinde. Çünkü ona göre; Atatürk’ün böyle bir korumaya ihtiyacı yoktur (Bayur, 1951c, s.1). Atatürk

heykellerine saldırılar devam etmiş ve heykellere saldıran Ticani Tarikatı mensupları ve şeyhleri Kemal Pilavlıoğlu tutuklanarak cezaevine gönderilmiştir (*Kudret*, 28 Haziran 1951). Bu olayların akabinde Atatürk'ü Koruma Kanunu 25 Temmuz 1951'de TBMM'de kabul edilmiştir (*Kudret*, 26 Temmuz 1951). Millet Partisi, Atatürk ve İnkılaplarını bu kadar “sahipleniciliğine” rağmen, haklarında çıkan “irtica” söylentilerinin önüne geçememiştir. Programında yer alan 7, 12, 13 maddelerdeki manaların laiklik ilkesiyle uyuşmadığı yönünde verilen kararlar 27 Ocak 1954 yılında Millet Partisi resmen kapatılmıştır (*Akşam*, 28 Ocak 1954). Hikmet Bayur, Millet Partisi'nden neden çekildiğine dair *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan bir yazı dizisinde sürecin buraya kadar gelişti hakkındaki fikirlerini açıklamıştır. Bayur, diğer partiler ile Millet Partisi arasındaki farkı şöyle izah eder:

Öbür iki partide -CHF, DP- ya şef veya kurucu egemenliği vardır. Millet Partisi'nde ise demokrasi vardır. Dolayısıyla irtica MP'de daha çok tehlikelidir. Çünkü herhangi bir kongrede seçimle dümeni ele alabilir. Bir Pilavlıoğlu (Kemal), bir Ustaoglu, bir Ömer Bilen öbür iki partide ne başkan olabilir ne de bakan olabilir. MP de ise onların muadilleri her şey olabilirler! (Bayur, 1954a, s. 2)

Bayur, parti kurulurken kendisini ziyaret eden Kenan Öner'den partiye katılması konusunda bazı teminatlar istemiştir. Parti içinde bir madde ile Atatürk ve eserine karşı bir aleyhtarlık olmaması için yönelik programa bir madde konulması istemiştir. Öner ise, böyle bir maddenin garip olacağını söylemiştir. Bu görüş, Bayur tarafından makul karşılanır. Bayur, bu konuda parti kurucularından olan Mustafa Kentli'nin “ben merhumun (Atatürk) aleyhinde hiç yazmadım ve nutuk vermedim” sözüne itimat ederek Atatürk üzerine aleyhtarlık yapılmayacağı konusunda “şifahi” teminatlar almıştır. Fakat yazılı beyan yapılmamış, Atatürk'e karşı bir hadise meydana gelirse Bayur, bunlarla mücadele edeceğini dile getirmiştir. Kenan Öner'in ölümünden ve Fevzi Çakmak'ın hastalanmasından sonra gelişen olaylar da Bayur'un kaygılarında haksız olmadığını göstermiştir. Ona göre; “Cumhuriyet Devri mağduru” olduğunu düşünen kimseler DP ve MP içinde konuşlanmaya başlamıştır. 1949 yılında 11 Ağustos tarihli *Milletin Sesi* gazetesinde Cumhuriyet Devrini ve Bayur'u hedef alan bir yazı çıkmıştır. Böyle bir makaleye doğrudan cevap vermek yerine Bayur, İzzet Mühürdaroğlu'na İstanbul İl Yönetimi olarak tepki gösterilmesini istemiş, bu konuda kurul onun istediği adımı atmamıştır. Ayrıca Lütfi Bornovalı'nın “Cumhuriyet Devri”ne olan ağır tenkitleri ileride kopacak iplerin emareleri olmaya başlamıştır (Bayur, 1954a, s. 2).

MP'nin kuruluş aşamasında Hikmet Bayur'a “sözlü” vaatlerle Atatürk'e olan saygının, sevginin muhafaza edileceği teminatı ne yazık ki sonrasında onun istediği minvalde ilerlememiştir. Bu kaygılar aslında baştan kendisini parti programında belli etmiştir. Çünkü parti programının ana

prensiplerinde Atatürk'e doğrudan tek bir atıf dahi yoktur. *Kudret* gazetesi'nde çıkan haberler, konferanslar ve köşe yazılarıyla sathi bir "Atatürk" taraftarlığına bürünmüştür. Bunun kökeni de Atatürk hakkında partinin ileri gelenleri arasında bir görüş birliğinin olmamasıyla alakalıdır.

MP'deki karışık fikrî yapı başlarda çok kendini göstermese de sonraları "müşahhas" bir görünüm almaya başlamıştır. Partisinin "ana" kitlesinde çok fazla sorun yoktur ama belli iltimaslarla partiye dâhil olanlar arasında "irtica" izleri aşikâr olmaya başlamıştır. Bunda Fevzi Çakmak'ın irtica yanlısı olmasından ve Atatürk'ü haz etmediği yönündeki propagandaların tesiri de büyük olmuştur. Bayur'a göre; Fevzi Çakmak, bu iddiaların aksine her zaman Atatürk'ün yanında olmuş bir şahsiyettir. Bu olayların gündeme gelmesi Bayur'un partiden soğumasına neden olmuştur. Partinin ilk büyük kongresinde Atatürk'ün kabrine çelenk koyma konusunda ileri gelenlerin çekimser davranması da her şeyin su yüzüne çıkmasını sağlamıştır. Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki'nin ölümünden sonra bazı öğrenci gruplarının Fatiha okuma girişimi ve bu teşebbüsün MP içinden birilerinin tahriki olduğu konusunda da basında haberler çıkmaya başlamıştır. Bayur, *Kudret* gazetesindeki bir yazısında MP'nin öğrenciyi siyasete alet etmek gibi bir niyetinin olmadığını söylemiş, bazı gazetelerde çıkan haberlerin asılsız bir iddia olduğunun altını çizmiştir. Fakat yine Bayur'a göre; MP içinde dini siyasete alet etmeye çalışan bir grup türemeye başlamıştır. Bazı partililer, Fevzi Çakmak'ın ölümünden sonra okunan mevlidi de dini bir "menfaat" vasıtası olarak kullanmaya teşebbüs etmişlerdir. Ailesinin verdiği mevlit haricinde, İstanbul İl Kongresi'nde başka bir tören yapıp burada Fatiha okunması da bunun delili sayılabilir (Bayur, 1954b, s. 2).

Bayur'a göre; 1948'de düşünce ikliminde "aşırılığa" kaçan bir Atatürk karşıtlığı yoktur. Mesela, 1950'li yıllarda Atatürk heykellerine saldırıyla gündeme gelecek olan Ticanilerin şeyhi Kemal Pilavlıoğlu, Bolşeviklik aleyhine yazdığı bir kitabının başına Atatürk'ten alıntı veciz bir sözle başlamıştır. İslâmcı dergilerden *Sebilürreşad* farmasonluk aleyhine yazdığı yazılarında Atatürk'ün bu örgütü kapatmasından memnun olduğunu dile getirerek Atatürk'e müspet bir nazar sergilenmiştir. Böyle bir ortamda hazırlanan MP'nin programında dönemin ruhunu koklayan ve "gerçek bir laiklik" inşa etmek amacıyla 12. madde üzerinde çalışılmıştır. Bu madde "müşterek" bir kararla programa alınmıştır. Bayur'un anlatımına göre; kendisinin de içinde bulunduğu "açık fikirli" hocalarla hazırlanan bu madde, dini sadece iman, ibadet ve vicdan işi olarak devletten ayırarak bir "cemaat" işi yapmak fikriydi ve denemeye de değerdi. MP, irtica konusunda karşıtlığını "net" bir şekilde ortaya koysaydı bu maddenin işlevselliği daha iyi anlaşılabilirdi. Fakat iyi niyetle konan madde istismar edilmiş, "oy avcılığı"na, "menfaate" kurban edilmiştir. Bununla kalmayıp, parti programındaki 7. maddede belirtilen örf, ahlâk, itikat, geleneklerin "tanınması"

ifadesiyle partinin bu defa da “muhafazakâr” bir görünümünde olduğu konusunu gündeme getirmiştir. Hepsinin kökeni “irtica”ya bağlanarak, bu durum MP aleyhinde olumsuz gelişmelere yol açmıştır (Bayur, 1954c: s. 2). Hikmet Bayur, partinin genel kurulunda inkılâplar ve hassaten cumhuriyet inkılâpları nizamını kabul ettiğini samimiyetle beyan ederek sürekli gündeme gelen partinin “geçmişe özlem” suçlamasından kurtulması gerektiğini söylemiştir. Çünkü bu tutum parti kurulduğundan beri huzursuzluğa sebep olmuştur. Bayur, MP'nin içeride ve dışarıda mevcut huzursuzluğu gidermesi için 7. ve 8. maddelerde tadil yapılmasını önermiştir. Parti ricali, Bayur'un endişelerinin giderilmesi adına sunduğu “tadil” teklifine pek yanaşmamıştır. Duruma daha fazla tahammül edemeyen Bayur, partisinden istifa etmiştir (Bayur, 1954d: s. 2, 4).

Görüldüğü gibi MP'nin kurulduğundan itibaren “irtica” ile başı belada olmuştur. Bayur'un duruma “nizam” vermek adına adımları da pek kabul görmemiştir. Ona göre; MP içindeki oy kaygısı ve menfaat gruplarının çeşitli oyunları ile iş buraya kadar gelmiştir. İlginç bir noktadır ki; Bayur, MP içinde Atatürk ve Kemalizm'e bakış açısında bazı “menfi” görüşlerin olduğunu da farkındadır. Kendisi de bunun zaman zaman dile getirmiştir. Çünkü *Kudret* gazetesinde 10 Kasım'da yazdığı yazılardan anlaşıldığına göre; Atatürk'e düşmanlığın ve muhalefetin asıl sebebi “inkılâplar”dır. Bu grupta olanlar onun “usullerini” beğenmeyenler ve inkılâpların yüzde yüz bir demokrasi ile yapılmadığı konusunda müttefik olmuşlardır. Muhaliflerde onun inkılâplarını yaparken “münevver ulemanın” icazetini almamasını da başka bir tenkit konusu hâline getirmişlerdir. İnkılâp hareketlerinin pratiğe aktarılmasını sorunlu bulanlar, mezkûr inkılâpların “kurtarıcı” ve “azametini” göz ardı etmişlerdir. Yine Bayur'a göre; her ne olursa olsun Türk gençliği Atatürk'ü sahiplenecek ve inkılâpların yılmaz bekçileri olacaklardır (Bayur, 1951d: s. 1, 4). Bayur, *Kudret* gazetesinde yazılar kaleme alırken, 1952'de de *İnkılâp/Devrim Gençliği* dergisinde Atatürkçülük/Kemalizm üzerine bir yazı dizisi başlatmıştır. İlkinde Atatürk “şahsi” ve “inkılâp” düşüncesi öncülenirken, ikincisinde inkılâpların pratik hayat içinde aşamaları ve uygulanışı üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak birkaç mecrada ciddi bir Atatürkçülük sergileyen Bayur'un çabaları MP'yi kapatılmaktan kurtaramamıştır. Çünkü 1948-1954 arasındaki inkılâpçı bir şuurun parti içinde yerleşmesini isteyenler arasında bu durumu yüksek sesle dillendiren Bayur ve çevresindeki birkaç kişi olmuştur.

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş evresinde devrim karakterini yansıtan bazı değişikliklerin olduğu, başaktör Atatürk'ten sonra onun taşıyıcıları kişiler tarafından bu sürecin idame ettirildiği

tarih için sarıh bir gerçektir. Bu taşıyıcılığa bağlı olan Atatürk'ün ölümünden sonra da onun emanetine “kâmilen” sahip çıkan şahsiyetlerden biri de Hikmet Bayur'dur. Üzerinden yıllar geçmesine rağmen onun şahsına ve düşüncelerine “koşulsuz” bağlılığı *İnkılâp/Devrim Gençliği*'ndeki yazılarında aşikârdır. Zaten derginin ana omurgası da “Atatürk” üzerine inşa edilmiş, sıklıkla “övgü” dolu metinlere sıklıkla yer verilmiştir. Bayur'un, 1920'li yıllardan sonra Atatürk'le olan bağı, Atatürk'ün ölümüne kadar bazen kesintiye uğrasa da her daim sürmüştür. Bayur, bu yakınlığın bir gereği olarak Atatürk'ün bazı konularda danışmanı olmuş, ona “ön bilgiler” hazırlamakla görevlendirilmiştir. Bayur, özellikle matbaanın Osmanlı topraklarına geç girişini “ağır” derecede eleştirir. Ona göre, Osmanlı Devleti'nin Batı'ya olan meyli de “öz”e inen bir metottan ziyade, “sathi” ve “yaranmacı” bir anlayışın ürünüdür.

Bayur'un mezkûr dergideki yazılarında, Atatürk'e olan yakınlığına dair anılar kısmen de olsa anlatılmıştır. Yazıların genel karakterine bakıldığında Atatürk'e olan bağlılığını ve yaptığı devrimlerin izahında ona hata izafe etmediğini görürüz. Atatürk'e sıkı bağlı olan Kemalistlerin aşağı yukarı tavırları bu yöndedir. Bu yüzden bu durum çok da garipsenecek bir hâl değildir. Çünkü “Kemalizm ideolojisi” böyle bir bağlılığın ürünüdür. Bayur'un, derginin yayın politikasına denk olarak “inkılâp” ve “devrim” kavramları arasında bir ayrım yapmadığı ortadadır. Derginin ilk sayılarında “Atatürk devrimleri” lafzının kullanımı başka türlü açıklanamaz zaten. Bayur'un metinleri de dâhil bütün metinler Atatürk ve zaman içinde ortaya çıkan ve uygulanan devrimlere birer birer açıklama getirmek için yazılmıştır. Birleştikleri ortak nokta “Kemalizmin takipçiliği”dir. Dergi de Bayur dışında, Atatürk'ün yakın zevatlarından olan Afet İnan da yazılar kaleme almıştır. Bazı sayılarda şiirler, kitap tanıtımları ve bibliyograflarda dikkat çekicidir. Dergide, Bayur'un yazdıklarının ve diğer metinlerin “Kemalizm”in anlaşılması açısından fikir hayatına büyük katkılar sağlayacağı da bir gerçektir. Dergi; Atatürk'ün yolundan gitmeyi, “komünistlik” ve irtican” muarızı olmayı şiar edinmiştir. Bayur'un, dergideki ilk yazısında (1 Temmuz, 1952, s. 5) “*Komünistliğin Türkiye İçin Teblihesi*” konusunu mevzu bahis etmesi de tesadüf değildir. 1951'e kadara Genel Başkanlığını yaptığı Millet Partisinde Atatürk ve Kemalizme olan bağlılığı sürdürmüş, parti ricali arasında bu bağlılığa ters düşen -irtica- durumlara da müdahale etmeye çalışmıştır. Fakat bu gayreti, çok destek görmemiş, “münferit” ve “cılız” bir ses olarak kalmış ve sonunda süreç onu partiden istifaya kadar götürmüştür. Partinin yayın organı olan *Kudret* gazetesinde 10 Kasım tarihlerinde Atatürk'ü andığı yazılar bizler için bir Atatürk profili koyması hasebiyle oldukça önemlidir.

Bayur, Türkiye'nin yeni çehresinin oluşumunda Mustafa Kemal ve Kemalizmi bir "harç" gibi görür. Çünkü sağlam harç ile karılan inkılaplar kalıcı ve sağlamdır. Atatürk'ün çevresinde olan insanlar da az buçuk Bayur'un bu fikriyle müttefiklerdir.

Kaynakça

- Ahmad, F. (2016). *İttihatçılıktan Kemalizme*. (Çev. Fatmagül Berktaş [Baltalı]). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Aksakal, E. (2018). Türkiye'de Halkçılığın Kaynağı ve Tebaadan Halka Zihni Dönüşüm. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (2), 917-932.
- Alp, T. (1936). *Kemalizm*. İstanbul: Cumhuriyet Gazete ve Matbaası.
- Atalay, O. (2019). *Türk'e Tapmak: Seküler Din ve İki Savaş Arasında Kemalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ateş, T. (2008). *Biz Devrimi Çok Seviyoruz*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ayık, Ş. (1936). *Kamalizm*. İstanbul. Muallim Ahmet Halit Kitabevi.
- Bischoff, N. V. (1936). *Ankara: Türkiye/Yeni Oluşun Bir İzahı*. (Çev. Burhan Belge). Ankara.
- Bayur, H. (1951a, 5 Haziran). İrtica Var mı Yok mu?, *Kudret Gazetesi*, ss. 1, 4.
- Bayur, H. (1951b, 5 Mayıs). Atatürk Kanununun Müzakeresi. *Kudret Gazetesi*, ss. 1, 4.
- Bayur, H. (1951c, 6 Mayıs). Atatürk Kanunu Dolayısıyla. *Kudret Gazetesi*, ss. 1, 4.
- Bayur, H. (1951d, 10 Kasım). Ebedî Atatürk'ün Huzurunda. *Kudret Gazetesi*, ss. 1, 4.
- Bayur, H. (1954a, 19 Mart). Millet Partisinden Neden Çekildim/M.P. İleri Gelenleri ile Tartışmalarım: 1. *Cumhuriyet Gazetesi*, ss. 2, 8.
- Bayur, H. (1954b, 20 Mart). Millet Partisinden Neden Çekildim/Millet Partisi İçinde Atatürk Düşmanlığı: 2. *Cumhuriyet Gazetesi*, ss. 2, 4.
- Bayur, H. (1954c, 22 Mart). Millet Partisinden Neden Çekildim/M. Partisi Programının Değiştirilmesi Meselesi: 3. *Cumhuriyet Gazetesi*, ss. 2, 7.
- Bayur, H. (1954d, 23 Mart). Millet Partisinden Neden Çekildim/Tertib, Hile ve Zor İçinde Geçen Feci Bir Kongre ve Nihayet İstifa: 4. *Cumhuriyet Gazetesi*, ss. 2, 4.
- Bayur, H. (1963). *Atatürk/Hayatı ve Eseri I (Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar)*. Ankara.
- Bayur, H. (1956). Kuvay-ı Millîye Devrinde Atatürk'ün Dış Siyasa ile İlgili Bazı Görüş ve Davranışları. *Belleten*, 80, 659-966.
- Bayur, H. K. (1985). Hikmet Bayur'un Yaşantısından Bazı Çizgiler. Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara. ss. 35-41.

- Bayur, H. (1952a). Atatürkçülük (Kemalizm) I. *İnkılâp Gençliği*, (2), 4.
- Bayur, H. (1952b). Atatürkçülük (Kemalizm) II. *İnkılâp Gençliği*, (3), 4.
- Bayur, H. (1952c). Atatürkçülük (Kemalizm) III. *İnkılâp Gençliği*, (4), 4, 25.
- Bayur, H. (1952d). İnkılâp Gençleri. *İnkılâp Gençliği*, (5), 10.
- Bayur, H. (1952e). Atatürkçülük (Kemalizm) IV. *İnkılâp Gençliği*, (6), 4.
- Bayur, H. (1953a). Atatürkçülük (Kemalizm) V. *Devrim Gençliği*, (7), 4, 26.
- Bayur, H. (1953b). Atatürkçülük (Kemalizm) VI. *Devrim Gençliği*, (8), 4, 25.
- Bayur, H. (1953c). Atatürkçülük (Kemalizm) VII. *Devrim Gençliği*, (9), 4, 25.
- Bayur, H. (1953d). Atatürkçülük (Kemalizm) VIII. *Devrim Gençliği*, (10), 4, 26.
- Bayur, H. (1953e). Atatürkçülük (Kemalizm) IX. *Devrim Gençliği*, (11), 4.
- Bayur, H. (1953f). Atatürkçülük (Kemalizm) X. *Devrim Gençliği*, (12), 4, 25.
- Bayur, H. (1953g). Atatürkçülük (Kemalizm) XI. *Devrim Gençliği*, (13), 4, 24.
- Bayur, H. (1953h). Atatürkçülük (Kemalizm) XII. *Devrim Gençliği*, (14-15), 4, 6.
- Bayur, H. (1953i). Atatürkçülük (Kemalizm) XIII. *Devrim Gençliği*, (16), 4, 25.
- Bayur, H. (1953i). Atamız. *Devrim Gençliği*, (17), 4.
- Bayur, H. (1953k). Atatürkçülük (Kemalizm) XIV. *Devrim Gençliği*, (18), 4.
- Bayur, H. (1954a). Atatürkçülük (Kemalizm) XV. *Devrim Gençliği*, (19), 16-17.
- Bayur, H. (1954b). Atatürkçülük (Kemalizm) XVI. *Devrim Gençliği*, (20), 14-15, 26.
- Bayur, H. (1954c). Atatürkçülük (Kemalizm) XVII. *Devrim Gençliği*, (21), 14-15
- Bayur, H. (1954d). Atatürkçülük (Kemalizm) XVIII. *Devrim Gençliği*, (24), 14-15.
- Bayur, H. (1954e). Atatürkçülük (Kemalizm) XIX. *Devrim Gençliği*, (25), 14-15.
- Belge, M. (2019). Mustafa Kemal ve Kemalizm. Ahmet İnsel (Ed.). *Kemalizm içinde* (s. 29-43). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berkes, N. (2019). *Atatürk ve Devrimler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Burçak, R. S. (1976). *Yassıada ve Öncesi*. Ankara.
- Canca, N. (2016). *Hayatım ve Hatıralarımda Atatürk*. Yay. Haz. Damla Asena Daloğlu. İstanbul: Opus Kitap.
- Çavdar, T. (1984). Halkevleri. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 4, s. 878-884.
- Çeçen, A. (2007). *Kemalizm*. Ankara: Fark Yayınları.
- Copeaux, E. (2016). *Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*. (Çev. Ali Berktaş). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çoker, F. (1996). *Türk Parlamento Tarihi/IV.(1931-1935)*. Ankara: Türk Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.

- Duru, K. N. (1939?). *Kemalist Rejimde Öğretim ve Eğitim*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Devrim Gençliği (1954a). Hikmet Bayur ile Söyleşi. *Devrim Gençliği*, (25), s. 12, 26.
- Eliçin, E. T. (1970). *Kemalist Devrim İdeolojisi*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Ersanlı, B. (2015). *İktidar ve Tarih*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Etem, S. (1933). *Türk İnkılabının Karakterleri*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Gülsunar, E. (2015). *Jakobenizm ve Kemalizm/ Eleştirel Bir Karşılaştırma*. İstanbul: Yordam Kitap.
- İnan, A. (1973). *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları.
- İnan, A. (2017). *Tarihe Tanıklık Edenler: Cumhuriyet'in Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnsel, A. (2019). Giriş. Ahmet İnsel (Ed.). *Kemalizm içinde* (s. 17-27). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karal, E. Z. (1988). Atatürk'ün Türk Tarih Tezi. *Atatürkçülük (İkinci Kitap)*, (s. 164-172), İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Karaömerlioğlu, A. (2017). *Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köker, L. (2020). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Millet Partisi Programı*. (1948)
- Öymen, A. (2018). *Değişim Yılları*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Peker, R. (1984). *İnkılap Dersleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, T. (1989). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sencer, M. (1971). *Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*. İstanbul.
- Tunaya, T. Z. (2007). *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Uca, A. (1998). Yusuf Hikmet Bayur'un Hayatı, Fikirleri ve Eserleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, (9), 211-227.
- Zürcher, E. J. (2016). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2019). Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları. Ahmet İnsel (Ed.). *Kemalizm içinde* (s. 44-55). İstanbul: İletişim Yayınları.